

PAPER DETAILS

TITLE: David Hume'un Begeni Standardi II: Kaynak, Ideal Elestirmenler ve Standard

AUTHORS: Soner SOYSAL

PAGES: 18-32

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1732989>

Makale Geliş Tarihi | Received: 01.09.2020

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 07.04.2021

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

DAVID HUME'UN BEĞENİ STANDARDI II: KAYNAK, İDEAL ELEŞTİRMENLER VE STANDART

Soner SOYSAL*

Öz: Bu çalışma, David Hume'un beğeninin bir standardı olduğu iddiasına yönelik incelememin ikinci aşamasıdır. Böyle bir incelemeye başlamamın nedeni, çalışmanın birinci aşamasının başından da söylediğim gibi, açık bir şekilde görülen beğeni farklılıklarına rağmen, tümevarımsal akıl yürütmeyi eleştiren deneyci bir filozof olan David Hume'un beğeninin bir standardı olduğunu iddia etmesidir. Deneyci bir filozof olduğu için, Hume'un bu standardı *a priori* ya da *doğuştan* idelere dayandırma olanağı yoktur. Diğer taraftan, Hume, tümevarımsal akıl yürütmeyi eleştirerek, deneyimden tüm insanlar için bir ölçüt olabilecek kesinlikte bir bilgi ya da standart üretmenin olanağını neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. İncelemenin birinci aşaması olan "David Hume'un Beğeni Standardı I: Farklılıklar ve Standart" başlıklı makalede, Hume'un beğeni farklılıklarına rağmen nasıl olup da bir beğeni standardı olduğunu iddia ettiğini ele almıştım. İncelememin ikinci aşaması olan bu çalışmada ise, Hume'un beğeni standardının sanat eserlerinin bazı nitelikleriyle insan zihninin doğal yapısı arasındaki bir uyuşmadan kaynaklandığı iddiasını ve bu standardı belirli niteliklere sahip ideal eleştirmenler üzerinden nasıl açıkladığını ele alıp, Hume'un beğeni standardı tartışmasının genel bir değerlendirmesini yapacağım.

Anahtar Kelimeler: Hume, beğeni standardı, ideal eleştirmenler, beğeni inceliği, beğeni standardının kaynağı

DAVID HUME'S STANDARD OF TASTE II: SOURCE, IDEAL CRITICS AND THE STANDARD

Abstract: This study is the second phase of my investigation concerning Hume's claim that there is a standard of taste. The reason for my undertaking such an investigation is that, as I said at the beginning of the first phase of my study, Hume, an empiricist philosopher who criticizes inductive reasoning, claims that there is a standard of taste, although there are apparent differences in taste. As he is an empiricist philosopher, for Hume, there is no possibility of basing this standard on *a priori* or innate ideas. On the other hand, Hume, by criticizing inductive

* Dr. Öğretim Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Süleyman Demirel University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Turkey
ssoysal72@gmail.com

Orcid Id: 0000-0003-1738-7451

Soysal, S. (2020). David Hume'un Beğeni Standardı II: Kaynak, İdeal Eleştirmenler ve Standart. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 18-32.

reasoning, almost completely abolishes the possibility of producing a knowledge or a standard that is certain enough to become a criterion for all people, from experience. In the essay entitled "David Hume's Standard of Taste I: Differences and the Standard," which is the first phase of my investigation, I have discussed how Hume happened to claim that there is a standard of taste, although there are differences in taste. In this study, which is the second phase of my investigation, I will discuss Hume's claim that the standard of taste stems from the correspondence of some of the qualities of the work of art with the natural structure of the mind, and how he explains this standard on the basis of ideal critics, who have specific characteristics, and I will make an overall assessment of Hume's discussion of the standard of taste.

Keywords: Hume, the standard of taste, ideal critics, delicacy of taste, source of the standard of taste

1. Giriş

Bu çalışmanın birinci bölümünde, David Hume'un insanların beğenileri arasında görülen farklılıklara rağmen, beğenin bir standardının olduğu iddiasını ele almıştım. Gördük ki, Hume, başlangıçta, insanların beğenileri arasında farklılıklar olduğunu, hatta bu farklılıkların görüldüğünden çok daha derin olduklarını iddia ediyordu. Ayrıca, ona göre, beğeni yargılarını ifade ederken benzer kavramların kullanılıyor olması bu farklılıkların üzerine örterek olduklarından daha küçük ve önemsiz görünmelerine neden oluyordu. İşin içine zamansal ve kültürel farklılıkları da katınca, beğeniye ilişkin herhangi türden bir standart neredeyse olanaksız kılacak bir durum ortaya çıkıyordu. Öyle ki, bu durumda, "zevkler ve renkler tartışılmaz" sözü doğruymuş gibi görünür. Ancak, Hume, tüm bunlara rağmen, bazı beğeni yargılarının iyi, bazılarının ise kötü olduğunu söylememize olanak sağlayacak türden bir standart olduğunu ileri sürer. Peki bu standart nedir ve nereden gelmektedir? Deneyci bir filozof olduğu için, Hume bu standardın kaynağı olarak deneyimi önceleyen bir şey öneremezdi; yani ne doğuştan geldiğini ne de *a priori* olduğunu söyleyebilirdi. Bu durumda, geriye alternatif olarak sadece deneyim kalıyor. Ne var ki, Hume'un kendisinin ortaya koyduğu tümevarım eleştirisi bu alternatifi de geçersiz kılar. Şimdi, Hume'un bu karmaşık durum içerisinde, bir beğeni standardının varlığını nasıl temellendirdiğine, kaynağını nerede gördüğüne ve bu temellendirmenin yeterli olup olmadığına bakalım.

2. Beğeni Standardının Kaynağı

Hume, beğeni standardının deneyimden gelmesi gerektiğini iddia eder. Ayrıca, deneyim dışında bir kaynak önermek, geçmişte yaşamış, günümüzde yaşayan ve gelecekte yaşayacak olan tüm insanların aynı standarda, aynı düzeyde sahip oldukları ya da olacakları anlamına gelir. Pratikten bunun böyle olmadığını açık bir şekilde biliyoruz. Ancak, bir standart olduğunu iddia etmek de benzer bir şeyi söylemek anlamına gelir; aslında, kaynağı ister *a priori* isterse *a posteriori* olsun, bir beğeni standardı olduğunu iddia etmek, tüm insanlarda beğeni yargılarının dayandığı bağlayıcı bir ilke olduğunu iddia etmektir.

Deneyci bir filozof olarak, Hume'un deneyimden başka bir kaynak gösterme olanağı yoktur. Ne var ki, tümevarım eleştirisini ortaya atarak, deneyimden tümel bir bilgi edinme olanağını ortadan kaldıran da yine kendisidir. Dolayısıyla, Hume'un, kendi yarattığı bu açmazın üstesinden gelerek, varolduğunu iddia ettiği beğeni standardının deneyimden nasıl çıktığını göstermesi gerekir. Bu zor işe sanat eserlerinin kurallarının kaynağını soruşturarak başlar; aslında, ileride göreceğimiz gibi, sanat eserlerinin bu kuralları karşımıza beğenin standardı olarak çıkar. Hume, sanat eserlerinin kurallarının kaynağının etik ve siyaset gibi pratik bilimlerle aynı olduğunu, yani deneyim olduğunu ileri sürer:

Açıktır ki, yapının kurallarının [*rules of composition*] hiçbiri *a priori* bir akıl yürütme aracılığıyla belirlenmez, onlara anlama yetisinin ebedi ve değişmez olan alışkanlıklar ve ide ilişkilerini karşılaştırarak elde ettiği sonuçlar gözüyle de bakılamaz. Bunların temeli de, diğer tüm pratik bilimlerin temeliyle aynıdır, deneyim; bunlar, tüm ülkelerde ve tüm çağlarda evrensel olarak hoşla gittiği görülen şeylere ilişkin genel gözlemlerden başka bir şey de değildirler. (1998a, s. 137-38)

Eğer bu kuralların kaynağı *a priori* bir şey ya da anlama yetisinin değişmez ide ilişkileri üzerinden ulaştığı bir sonuç olsaydı, bu durumda bunlar kesin doğrular olurlardı. Dolayısıyla da, bu kurallar üzerinden bir eser de artık bir sanat eseri olmazdı ya da, Hume'un söylediği gibi, sıkıcı ve yavan eser olurdu: "İmgelemin taşkınlıklarını kontrol altına almak ve her ifadeyi geometrik doğruluğa ve kesinliğe indirgemek, eleştirinin yasalarına en aykırı şey olacaktır; çünkü bu, evrensel deneyime göre, en tatsız tuzsuz ve sıkıcı kabul edilen bir eser üretir." (1998a, s. 138) Bundan başka, eğer bu kurallar sıkı bir şekilde takip edilecek olursa, hem aynı temayı işleyen tüm sanatçıların benzer eserler üretmeleri, hem de bu eserleri deneyimleyen insanların benzer şeyleri düşünmeleri ve anlamaları gerekirdi. Hume durumun böyle olmadığını şiir örneği üzerinden göstermeye çalışır. Şiirin herhangi bir mutlak ya da kesin doğruyu iletme gibi bir amacı yoktur. Şiirde imgelem tüm gücüyle iş başındadır; dilin tüm kuralları bozulur ya da esnetilir, metaforlar, kişileştirmeler, benzetmeler vb. kullanılır. "Şiirin güzelliklerinin pek çoğu," der Hume, "uydurma ve kurgu üzerine, abartılara, metaforlara ve terimlerin suiistimal edilmelerine ya da doğal anlamlarından saptırılmalarına dayanır." (1998a, s. 138) Dahası, her şiir onu okuyan her kişiye, her okuduğunda aynı şeyleri söylemez, aynı duyguları hissettirmez. Dolayısıyla, herhangi bir şiirin, ya da genel olarak herhangi bir sanat eserinin, güzelliği ya da etkileyiciliği, bunların herhangi bir mutlak *a priori* kural ya da kurallar silsilesine sıkı bir şekilde uymasından kaynaklanmaz. Hume, "Kuşkucular" ("The Sceptic") başlıklı makalesinde Virgil'in "Aeneid" şiirini okuyan bir matematikçi örneği üzerinden bu durumu şu şekilde anlatır:

Virgil'in şiirini okurken Aeneas'ın yolculuğunu harita üzerinde incelemekten başka hiçbir haz almayan bir matematikçi, bu muhteşem yazar tarafından kullanılan her bir Latince sözcüğün anlamını mükemmel bir şekilde anlayabilir; ve bu sayede bütün bir anlatıya ilişkin açık seçik bir ideye sahip olabilir. Hatta, [bu matematikçi] bu şiire ilişkin, onun coğrafyasını çalışmamış olanların elde edebileceklerinden çok daha açık seçik bir idesine bile sahip olabilir. Böylece, şiirdeki her şeyi biliyordur; ancak onun güzelliğinden bihaberdir, çünkü güzellik, aslında, şiirde değil, okurun duygu ya da beğenisinde bulunur. (1998b, s. 101)

Matematikçi bu yaklaşımla, şiiri oluşturan her bir unsurun idesini açık seçik bir şekilde kavrayabilir. Bu unsurların her birinin anlamını, doğruluk değerini vb. tek tek tespit edebilir, bunlar arasındaki ilişkilerin sistematik bir listesini sunabilir. Ancak, bunların hiçbirisi de matematikçinin şiirin açık seçik bir idesine ulaşmasını sağlamaz. Matematikçinin bu yaklaşımı onu matematiksel kurallar çerçevesinde oluşturulmuş bir eserin açık seçik bir idesine götürse de şiir başka kurallara, yani sanatın kurallarına, göre oluşturulduğu için burada işe yaramayacaktır. Bu da bize, aynı zamanda, herhangi bir sanat eserinin, örneğimizde şiirin, doğruluk ya da hakikatin kurallarına değil, sanatın kurallarına uyması gerektiğini gösterir: “Her ne kadar, şiir asla kesin doğruluğa boyun eğmeyecek olsa da, yazarın deha ya da gözlem aracılığıyla keşfettiği sanatın kuralları tarafından sınırlandırılmalıdır.” (Hume, 1998a, s. 138) Elbette ki, bu tüm sanat eserlerinin sanatın tüm kurallarına harfi harfine uyduğu ya da uyması gerektiği anlamına gelmez. Sanat eserlerinde bazı rahatsız edici ya da hata gibi görünen unsurlar olabilir, ancak yine de biz bu sanat eserlerini beğeniriz. Hume’a göre, bu sanat eserlerinin başkaca güzellikleri vardır ve bunlar, o sanat eserlerindeki kusurlara rağmen, onlardan haz almamıza neden olurlar. Halbuki, matematikçinin şiiri incelemesi sırasında karşısına çıkabilecek hatalar ya da kusurlar, şiiri onun için çelişkili ve saçma bir şeye dönüştürecektir. Diğer taraftan Hume, tam da bu hata ya da kusur olduğunu düşündüğümüz şeylerin de haz verebileceğini, bunun da, genel olarak eleştiri açısından bir sorun çıkarmayacağını, olsa olsa “sadece eleştirinin, böylesi durumları kusurlar olarak belirleyen ve onları evrensel olarak kusurlu gösteren kurallarına yönelik bir itiraz” olacağını, çünkü “[e]ğer haz verici olarak kabul edilirlse, bunların ürettikleri haz ne kadar umulmadık ve anlaşılmaz olursa olsun, bunlar[ın] kusur” (Hume, 1998a, s. 138) olamayacaklarını söyler.

Bu durumda, Hume’un söylediklerinden, sanatın kurallarının sıkı bir şekilde uyulması gereken kurallar olmadığı, sanatın, beğenin ve eleştirinin kurallarının farklı şeyler olabilecekleri, dolayısıyla da uyuşmayabilecekleri sonuçlarını çıkarmak mümkündür. Aslında, Hume bunun farkındadır ve bu yüzden de bunların birebir uyuşacağı ya da örtüşeceği gibi bir beklenti içinde olmamamız gerektiğini, böylesi bir uyuşmanın olabilmesi için bazı koşulların bir arada gerçekleşmesi gerektiğini söyler. Şöyle yazar Hume: “Zihnin o ince duyguları oldukça duyarlı ve narin bir doğaya sahiptir ve kendilerinin genel ve yerleşik ilkelerine uygun olarak, kolaylıkla ve kesin bir şekilde hareket edebilmek için pek çok uygun koşulun bir arada gerçekleşmesine ihtiyaç duyar.” (1998a, s. 138-39) Bir makine metaforu kullanan Hume, tıpkı makinenin küçük bir parçasının eksik olması ya da düzgün işlememesinin makinenin işleyişini bozacağı gibi, bu koşullardan herhangi birinin eksik olması ya da koşulların uygun zamanda uygun bir şekilde bir araya gelmemesinin de zihnin işleyişini bozacağını, bu nedenle de sanatın kuralları ile insanın duyguları arasındaki uyumun bozulacağını iddia eder. Bu uyum bozulduğunda da doğaldır ki, artık bir sanat eserini doğru yargılama olanağı ortadan kalkar. Hume bu hassas işleyişi ve onun bağlı olduğu koşulları şu şekilde dile getirir:

[...] herhangi bir güzellik ya da çirkinliğin gücünü araştırdığım zaman, uygun bir zaman ve mekanı dikkatlice seçmemiz ve hayal gücümüzü [*fancy*] uygun bir durum

ve eğilime sokmamız gerekir. Tam bir zihin dinginliği, düşüncenin odaklanması ve dikkatin nesneye uygun bir şekilde yönlendirilmesi; eğer bunlardan herhangi biri eksikse [...] genel ve evrensel güzelliği yargılayamayız. Doğanın biçim ile duygu arasında yerleştirmiş olduğu ilişki, en azından, daha muğlak hale gelecektir. (1998a, s. 139)

Dolayısıyla, doğanın biçim ile duygu arasında kurduğu bu ilişkiyi ya da bir sanat eserindeki güzelliği açık seçik bir şekilde ortaya çıkarmak için, aradan uzun yıllar geçmesine, toplumların yapılarında ve eğilimlerinde birçok şey değişmesine rağmen, genel olarak beğenilen eserlere yönelmek gerekir. Hume'un da işaret ettiği gibi, "[o]torite ya da önyargı kötü bir şair ya da hatibin geçici bir süre rağbet görmesini sağlayabilir; ancak onun şöhreti asla kalıcı ya da genel olmayacaktır," bununla birlikte, "gerçek bir dehaya duyulan hayranlık, eserleri ne kadar uzun süre dayanır ve ne kadar yaygınlaşırsa, o kadar samimileşir" ve "doğal bir şekilde hoş a giden duyguları canlandıracak olan güzellikler, anında kendi enerjilerini gösterirler; ve dünya var olmaya devam ettikçe, bunlar insanların zihinleri üzerindeki egemenliklerini sürdürürler." (1998a, s. 139-40)

İşte bu kalıcılık olgusundan hareketle Hume, görünürdeki tüm farklılık ve çeşitliliğe rağmen altta yatan genel değerlendirme ilkeleri olduğunu ileri sürer. Her türlü değişime rağmen, bu eserlerin kalıcı olmasını sağlayan şey, aslında bu eserlerin bazı özellik ya da nitelikleriyle insan zihninin doğal yapısı arasında bir uyuşma olmasıdır; bu türden bir uyuşma olan eserler beğenilirken, diğerleri beğenilmezler. Şöyle yazar Hume: "Belirli bazı biçimler ya da nitelikler, insan [zihninin] içsel yapısının özgün kuruluşu nedeniyle hoş a gider, bazılarıysa hoş a gitmez." (1998a, s. 140) Bu durumda, aynı nesne ya da eseri deneyimleyen insanların, aynı nesne ya da esere ilişkin neden farklı yargılarda bulundukları sorusu sorulabilir. Hume'a göre bunun nedeni, insanın duyu düzeneğinin işleyişindeki aksaklık ya da sorunlardır. Duyu düzeneği düzgün çalışmıyorsa, deneyimlenen nesnenin niteliklerini zihne olduğu gibi aktaramaz. Bu durumda, deneyimleyen özne deneyimlediği nesneyi gerçek nitelikleriyle deneyimlemediği için o nesne hakkında yanlış yargılarda bulunacaktır.¹ Bu nedenle, Hume, canlıların hem zihinsel hem de bedensel olarak normal oldukları durumların beğeni standardının temeli olabileceğini söyler. Normal durumdaki öznelere, aynı nesneyi deneyimlediklerinde aşağı yukarı aynı duyu verilerini elde edecekler, hepsinde de benzer bir zihin bulunduğu için de benzer bir ideye ve duyguya sahip olacaklardır. Hume'un sözleriyle:

Her yaratıkta bir sağlıklı bir de kusurlu durum vardır; ve bunlardan sadece ilkinin bize gerçek bir beğeni ve duygu standardı verebileceği kabul edilir. Eğer, organ

¹ Elbette ki, böylesi bir durumda bile, tesadüfen doğru yargıda bulunma ihtimali vardır. Ancak bu yargı, hem yanlış ya da hatalı bir duyu deneyimine dayandığı, hem de duyu deneyiminin verdiği verilerle bağdaşmayan bir yargı olduğu için, onu gerçek anlamda doğru bir yargı olarak hesaba katamayız. Eğer duyu düzeneğim, gerçekte kare şeklinde olan bir nesneyle ilgili olarak, zihnime onun üçgen bir nesne olduğuna ilişkin duyu verileri gönderiyorsa ve buna rağmen o nesnenin şeklinin kare olduğunu söylüyorsam, bunun doğru bir yargı olduğunu söyleyemem.

sağlıklı durumdayken, insanlar arasında tam ya da büyük ölçüde bir duygu uzlaşısı varsa, buradan mükemmel güzelliğin bir idesini elde edebiliriz. (1998a, s. 140)

3. İdeal Eleştirmenlerin Nitelikleri: Sancho Panza Örneği

Hume'un yukarıdaki alıntıda söz ettiği duygu uzlaşısı yanıltıcıdır. Çünkü böylesi bir uzlaş normal ya da sağlıklı durumdaki tüm öznelere özdeş beden ve zihinlere sahip oldukları ve dünyayı zamansal ve mekânsal olarak da aynı noktadan deneyimledikleri bir durumda ortaya çıkabilir. Halbuki, pratikten böyle bir şeyin mümkün olmadığını açık bir şekilde biliyoruz. Hume da durumun böyle olmadığını ve normal ya da sağlıklı sınıfına dahil olan insanların aynı nesneleri aynı şekilde deneyimlemediklerinin ve aynı duygulara sahip olmadıklarının farkındadır. Normal insanların neden farklı şekilde deneyimledikleri ve farklı duygulara sahip olduklarını, belki de makalenin en önemli kavramlarından birisi olan, "imgelem inceliği" kavramıyla açıklar. Hume'un sözleriyle, "[p]ek çok insanın gerçek güzellik duygusunu yaşamamasının aşikâr bir nedeni, o ince duyguların bir duyarlılığını açığa çıkarmak için gerekli olan imgelem *inceliğinin* eksikliğidir." (1998a, s. 140)

Hume, incelik kavramının çok önemli olduğunu, bu nedenle de, çok daha açık ve kesin bir şekilde tanımlanması gerektiğini düşünür. Bunun için de, Miguel de Cervantes'in *Don Kişot* romanından bir anekdotu kısaca aktarır. Bu anekdotta, Sancho Panza, başka bir şövalyenin yaverine şaraptan iyi anladığını, bunun aileden gelen bir özellik olduğunu iki akrabasının başından geçen bir olayı anlatarak göstermeye çalışır. Sancho'nun hikayesinde, akrabaları çok kaliteli ve yıllanmış olduğu iddia edilen bir fıçı şarap hakkında fikirlerini söylemek için davet edilirler. İlk akrabası şarabı tadıp kaliteli olduğu vb. şeyler söyledikten sonra, şarapta hafif bir deri tadı olduğunu iddia etmiş. Diğer akrabası da aynı şekilde şarabı beğendiğini, kaliteli olduğunu söyledikten sonra, şarapta bariz bir şekilde demir tadı olduğunu ekler. Ortamda bulunanlar, Sancho'nun akrabalarının deri ve demirle ilgili söyledikleri şeylerin gerçek olmadığını düşündükleri için, onlarla dalga geçerler. Ancak, sonunda fıçı boşaldığında, fıçının tabanında deri bir kayışa bağlı demir bir anahtar bulunur.

Hume *Don Kişot*'tan alıntıladığı bu örneği incelemeye geçmeden önce bedensel ve zihinsel beğeni arasında bir benzerlik bulunduğunu vurgular. Bu vurguyu yapmak zorundadır, çünkü beğeni sadece bedenle sınırlı bir şey değilken, bu örnek sadece bedensel göndermeleri bulunan bir örnektir. Her ne kadar bedensel beğeniler, zihinsel beğenilerden tamamıyla farklıymış gibi görünseler bile Hume'a göre her ikisi de nesnedeki bazı nitelikler sayesinde bizde ortaya çıkan duygulardır. Bir nesne güzellik ya da çirkinlik niteliğine sahip değildir; eğer o nesnede bulunan bazı nitelikler bizim bedensel ya da zihinsel yapımızla uyuyorsa güzel, uyumuyorsa çirkin olduğu yargısında bulunuruz. Hume'un ifadesiyle, "[g]üzellik ve çirkinliğin, tatlı ve acıdan daha fazla, nesnede bulunan nitelikler olmadıkları, onların tamamıyla, içsel ya da dışsal, duyguya ait oldukları kesin olsa da, nesnelerde bu belirli duyguları üretmeye uygun çeşitli niteliklerin bulunduğunu kabul etmek gerekir." (1998a, s. 141) Ancak, bu duyguların ortaya çıkabilmesi için beğenin bu nitelikleri ayırt edecek kadar hassas ya da ince olması gerekir.

Yukarıdaki örnekte, Sancho'nun akrabalarının beğenileri, şarap üreticisi ve onunla birlikte olan diğer insanların beğenilerinden daha incedir. Çünkü, Sancho'nun akrabaları şarapta bulunan deri ve demirin tadını, diğerleri ayırt edememesine rağmen, ayırt edebilmişlerdir. Hume'a göre, bazı;

...nitelikler çok az miktarda bulunduğu ya da birbirleriyle karışmış halde ya da birbirlerinin etkilerini bozacak halde bulunabilecekleri için, beğeni genellikle böylesi küçük miktardaki niteliklerden etkilenmez ya da sunuldukları bu düzensizlik içerisinde, tüm tikel tatların her birini ayırt edemeyebilir. (1998a, s. 141)

Hume, böylesi az miktarda bulunan ya da birçok farklı nitelikte iç içe geçmiş haldeki niteliklerle birlikte, bir nesne ya da eserdeki her bir bileşeni ayırt edebilen bir kişinin ince beğeniye sahip olduğunu söyler. Ayrıca, beğeni inceliğinde güzelliğin genel ilkeleri de iş başındadır; hatta, öyle ki, beğeni inceliğini ortaya çıkaran şeyin güzelliğin bu genel ilkeleri olduğunu bile söyleyebiliriz. Eğer güzelliğin bu genel ilkelerine sahipsek, fark edilmesi güç nitelikleri ayırt edebiliriz ki bu durumda beğeni inceliğine sahibiz demektir; benzer şekilde, eğer beğeni inceliğine sahipsek, bu nitelikleri ayırt edebiliyoruz demektir ki, bu da güzelliğin genel ilkelerine sahibiz demektir; çünkü bu incelik olmadan güzelliği fark edemeyiz. Şöyle yazıyor Hume;

...[b]u durumda, burada, yerleşik modellerden ve tek başlarına ve yüksek bir derecede sunulduklarında hoş giden ve gitmeyen şeylere yönelik gözlemlerden elde edilmiş olan, güzelliğin genel ilkeleri kullanımdadır; eğer, aynı nitelikler, sürekli bir kompozisyon içinde düşük bir derecede sunulduklarında, organları hissedilebilir bir haz ya da huzursuzlukla etkilemiyorsa, kişiyi bu inceliğe yönelik tüm hak iddialarının dışında tutarız. (1998a, s. 141-42)

Hume söz ettiği bu genel ilkeleri ortaya çıkarmayı, Sancho'nun akrabalarının şarap fıçısının dibindeki ucunda deri bağlı anahtar bulmalarına benzetir. Bu önemli bir benzetmedir. Çünkü, eğer beğeni inceliği olmasaydı, tıpkı Sancho'nun akrabalarının durumunda olduğu gibi, bu genel ilkeleri deneyimlemek ve onların değerlendirilmekte olan şeyde bulunduğunu söyleme olanağı olmazdı. Dolayısıyla, her ne kadar bedensel ve zihinsel yapısı sağlıklı ya da normal bir durum içerisinde olsa da bir özne, eğer beğeni inceliğine sahip değilse, karşısında duran nesnedeki güzellik ya da çirkinliği doğru bir şekilde değerlendirme olanağına sahip olmayacaktır; o nesnedeki tüm özellikleri ve unsurları deneyimleyemeyeceği için değerlendirmesi eksik ya da kusurlu olacaktır. Bunu, kaliteli şarap üretmeyi becerebilen, bir şarabın kaliteli olduğunu tadarak anlayabilecek kadar beğeni inceliğine sahip görünen birinin, şarabın kalitesini ve değerini düşürebilecek bir şeyin şarabın içine düşmüş olduğunu tadarak anlayamadığı Sancho'nun akrabaları örneğinde net bir şekilde görebiliyoruz. Şarap üreticisi, kaliteli şarap üretebildiğine göre kaliteli şaraptan anlayan, kaliteli ile kalitesiz şarabı ayırt edebilecek kadar beğeni inceliğine sahip birisidir. Ne var ki, bu beğeni, şarap fıçısının içine ucunda deri bağlı demir bir anahtarın düştüğünü ve şarabın kalitesini bozduğunu şarabı tadarak anlayacak kadar ince değildir.

Şarap örneğinde olduğu gibi, bedensel hazlar söz konusu olduğunda, herhangi bir beğeni yargısını empirik olarak desteklemek ya da çürütmek bir ölçüde mümkün

olabilir. Örnekte, sonunda, fiçinin dibinde ucunda deri bağlı olan demir anahtarın bulunması Sancho'nun akrabalarının yargısının doğru olduğunu kanıtladı. Ancak, her durumda böylesi bir kanıt ya da destek bulmak mümkün olmayabilir. Hume'a göre, ucunda deri bağlı olan demir anahtar bulunmasaydı bile, "birinin [Sancho'nun akrabaları] beğenisi hala aynı ölçüde ince, diğerinki [şarap üreticisi ve etrafındakiler] de aynı ölçüde yavan ve zayıf olurdu, ancak" bu durumda, "ilkinin beğenisinin üstünlüğüne diğerlerini ikna edecek şekilde kanıtlamak çok daha zor olacaktı." (Hume, 1998a, s. 142) Hume böylesi bir zorluğun üstesinden nasıl gelinebileceğini, kendi yargısının doğruluğunda ısrar eden bir edebiyat eleştirmeni örneği üzerinden açıklar: "Ona sanatın açıkça kabul edilmiş bir sanat ilkesini gösterdiğimizde; bu ilkeyi, kendi beğenisine göre etkilerinin bu ilkeye uygun olduğunu kabul ettiği örnekler üzerinden açıkladığımızda; aynı ilkenin, etkisini algılamadığı ya da hissetmediği, mevcut vakaya da uygulanabileceğini kanıtladığımızda," diye yazar Hume, "tüm bunları göz önüne aldığında, hatanın kendisinde olduğu ve herhangi bir eserde ya da konuşmada bulunan her güzellik ve her kusurun farkına varabilmesi için gerekli olan inceliğin kendisinde olmadığı sonucuna varmak zorunda kalacaktır." (1998a, s. 142) Bu ikna işindeki kanıtlamanın nasıl gerçekleşeceği açık olmasa da, Hume, yine söz konusu eleştirmenin beğeni inceliğine başvurmak zorunda gibi görünüyor. Eleştirmenin, en azından, biraz destek ve yol göstermeyle de olsa, sanatın o ilkesinin mevcut vakaya da uygulanabileceğini kendi beğenisi sayesinde, açık seçik bir şekilde olmasa da algılaması ve kabul etmesi gerekir. Diğer türlü, hiçbir şekilde algılamadığı ya da farkında olmadığı niteliklerin değerlendirmekte olduğu nesnede varolduğunu, ancak onları kendisinin algılamadığını kabul etmiş ve bunun için de kendini suçlamış olacaktır ki, bu da hiç makul değildir. Bu durumda, beğeni inceliği, doğuştan elde edilen ve değişmeden kalan bir şey değil demektir; bir şekilde değişebilen, gelişebilen bir şey olması gerekir.

Hume'a göre, beğeni inceliği kendini zaten aşikâr olan nitelikleri keşfetmede değil, seçilmesi zor hemen fark edilmeyen nitelikleri keşfetmede gösterir. Açık ki, bu türden nitelikleri keşfedebilmek için hem duyu organlarımızın hem de zihinsel yetilerimizin oldukça hassas olmaları gerekir. Ancak, bu tek başına beğeni inceliğinin ortaya çıkmasına yetmez. Çünkü karşılaşacağımız niteliklere ilişkin önceden bilgiye ya da deneyime sahip olmamız da gerekir; eğer hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız ya da deneyimlemediğimiz bir nitelikle karşılaşırsak, muhtemeldir ki o niteliği ayırt edemeyeceğiz; ya da en fazla, farklı bir niteliğin ayırdına vardığımızı, ancak onun ne olduğunu bilmediğimizi söyleyeceğiz, bunun da pek bir anlamı olmayacaktır. Eğer bu bilgiye doğuştan sahip değilsek, bu durumda, bu bilgiyi deneyim sayesinde ediniyoruz demektir. Bunun anlamı, beğeni inceliğinin yeni niteliklere ilişkin bilgi ve deneyim edinilmesi sayesinde artacağıdır. Bu nedenledir ki Hume, pratiği beğeni inceliğinin gelişmesinin temel unsuru olarak görür. Şöyle yazar Hume:

Her ne kadar, incelik bakımından, bir kişi ile diğeri arasında çok büyük farklar olsa da, hiçbir şey, bu yeteneği artırma ve geliştirmeye, belirli bir sanatta *pratik* yapmaktan ve belirli bir güzellik türünü sıkça incelemek ve onun üzerine derinlemesine düşünmekten daha yardımcı olamaz. (1998a, s. 143)

Bir nesneyle ilk karşılaşıldığında onun tüm niteliklerini algılamak, onlara nüfuz etmek ve tam olarak değerlendirmek mümkün olmayabilir. Ancak, kişi bu tür nesnelerle ve nasıl yapıldıklarıyla ilgili daha fazla bilgi ve deneyim elde ettikçe, onlarla daha fazla karşı karşıya gelip, daha derinlemesine inceledikçe, yavaş yavaş, gerek bütünü ve onu oluşturan parçaların kendilerini gerekse onlardaki güzellik ve kusurları daha açık bir şekilde algılamaya ve değerlendirmeye başlar. Hume'un sözleriyle, "[ö]nceden nesnenin tepesinde asılıymış gibi görünen sis dağılır; organ işlevlerinde daha büyük bir yetkinlik kazanır ve her bir eserin sahip olduğu değeri, yanılgıya düşme tehlikesi olmaksızın, söyleyebilir" çünkü "pratik yapmanın herhangi bir çalışmayı icra etmeye kattığı hüner ve ustalığın aynısı, onun değerlendirilmesi işinde de aynı şekilde elde edilir." (1998a, s. 143-44)

Hume'un beğeni inceliğinin gelişmesi için gerek gördüğü şeylerden bir diğeri de "kıyaslama"dır. Beğeni inceliği, farklı türlerdeki güzellikleri ve kusurları tanımayı ve bunlar arasında, kıyaslama sayesinde, bir üstünlük sıralaması yapmayı da içerir. Aslında Hume'a göre, yukarıda bahsedilen türden pratik yapma işi kıyaslamayı zorunlu olarak içerir: "Herhangi bir güzellik düzeni üzerinde derinlemesine düşünme pratiğini, sıklıkla çeşitli mükemmellik türleri ve dereceleri arasında bir kıyaslama yapmak ve onların birbirlerine oranlarını değerlendirmek zorunda kalmaksızın sürdürmek olanaksızdır." (1998a, s. 144) Böyle bir kıyaslama yapılmadığı durumda, örneğin, herhangi bir bakımdan çok düşük düzeyde bir güzelliğe sahip olan bir sanat eseri, çok üst düzeyde ve birçok bakımdan farklı güzelliklere sahip olan başka bir sanat eseriyle aynı kefeye konacaktır. Tıpkı beğeni incelikleri arasında farklılıklar olduğu gibi, sanat eserlerinin sahip oldukları güzellikler ve bu güzelliklerin dereceleri arasında da farklılıklar vardır. Bu farklılıkların ayırdına vararak bir üstünlük sıralaması yapabilmek için kıyaslama zorunludur. "Yalnızca kıyaslama yoluyla," der Hume, "övgü ya da yergi yakıştırmalarını yapar ve her birinin hak ettiği dereceyi belirlemeyi öğrenebiliriz." (1998a, s. 144)

Hume'a göre, beğeni inceliği için gereken pratik ve kıyaslamanın yanı sıra, ortak yargıları beğeni standardını oluşturacak olan eleştirmenlerin, önyargılardan sıyrılmış olmaları gerekir. Bu, zaten, herhangi bir şey gerçekten anlamaya ya da kavramaya çalışan birinin gözetmesi gereken bir şeydir. Kaldı ki, eğer ortak yargıları beğeni standardını oluşturacak eleştirmenlerden biri olacaksam, değerlendireceğim esere bütün önyargılarımdan kurtularak bakabilmem gerekir. Hume, her ne kadar;

...herhangi bir eser kamuya sunulduğunda, eserin yaratıcısıyla bir dostluğum ya düşmanlığım olsa bile, bu durumdan kendimi sıyırmalı, kendimi evrensel bir insan olarak kabul etmeli, ve eğer mümkünse, kendi bireysel varlığımı ve kendime has koşullarımı unutmalıyım (1998a, s. 145)

Diyor olsa da verdiği örnekler, eserin hitap ettiği kitleye göre eseri şekillendirmeyi öneriyor gibidir. Örneğin, aynı yerde şunları yazar:

Bir konuşmacı belirli bir kitleye hitap eder, ve [bu hitap sırasında] onların kendilerine has zihinsel yeteneklerini, çıkarlarını, düşüncelerini, tutkularını ve

önyargılarını göz önünde bulundurması gerekir; aksi halde, onların kararlarını yönlendirmeyi ve onların duygularını ateşlemeyi boşuna bekler. (Hume, 1998a, s. 145)

Devamında söyledikleri, konuşmacının kendi bakış açısı ya da önyargılarından vazgeçerek, hitap ettiği kitlenin yukarıdaki alıntıda belirtilen özelliklerine göre konuşmasının gerekli olduğunu ima eder. Dolayısıyla, Hume, konuşmacıya kendi önyargılarından vazgeçip, konuşmasında hitap ettiği kitlenin önyargılarını benimsemesini öğütlemektedir. Ancak, bu öğüt ile beğeni standardı arasındaki bağlantı yeterince temellendirilmemiş olarak kalır.

Bununla birlikte, Hume, devamında, önyargının gerek düşünsel gerekse beğeni ya da güzellikle ilgili değerlendirmelerimiz üzerindeki olumsuz etkisinin açık olduğunu ve bu etkiyi de “sağduyu” (*good sense*) ya da aklın engelleyeceğini söyler. Şöyle yazar Hume: “[...] önyargının etkisini engellemek *sağduyuya* düşer; bu konuda, diğer pek çok konuda olduğu gibi, akıl, eğer beğenin asli bir parçası değilse bile, en azından, bu ikinci yetinin [beğeni] işlevleri için gereklidir.” (1998a, s. 146) Sağduyu, bir eseri oluşturan parçalar ve aralarındaki ilişkileri, eserin amacını ve bunu ne ölçüde gerçekleştirdiğini ve eserin içerdiği akıl yürütme ve önermeleri önyargısız bir şekilde değerlendirebilmek için gereklidir. Bunları gerçekleştiremeyen birinin, değerlendirdiği eser hakkında doğru bir yargıda bulunması mümkün değildir. Hume’un deyişiyle, “[h]erhangi bir sanatta deneyimi olan sağduyu sahibi birinin, onun güzelliğini değerlendirememesi ya nadiren görülür ya da hiç görülmez; sağlam bir anlama yetisine sahip olmadığı halde doğru bir beğeniye sahip olan biriyle karşılaşmak da en az o kadar nadir rastlanan bir durumdur.” (1998a, s. 147) Dolayısıyla sağduyu da — tıpkı beğeni inceliği, pratik, kıyaslama ve önyargısızlık gibi — ortak yargıları beğeni standardını oluşturacak olan eleştirmenlerin sahip olması gereken temel özelliklerden biridir; bu özelliklerin tamamına sahip olmayan birinin, herhangi bir eseri doğru bir şekilde değerlendirme, onun güzelliklerini ve onda yatan dehayı ortaya çıkarma ihtimali yoktur. Hume’a göre, bu özelliklerin büyük bir bölümü insanların çoğunda eksiktir ya da yeterli düzeyde bulunmaz, bu yüzden, bu özelliklerin tamamına yeterli düzeyde sahip olan insanların sayısı çok azdır. Ancak ender görülen bu tip insanların ortak yargısı beğeni standardını oluşturacaktır. Şöyle yazar Hume:

İnsanların geneli bu ya da bunların dışındaki bazı kusurların etkisi altında etkinlikte bulunurlar, bu nedenle de en parlak dönemlerde bile güzel sanatlarda gerçek bir eleştirmen çok ender görülen bir karakterdir: sadece, ince duygularla birleşmiş, pratik sayesinde geliştirilmiş, kıyaslama sayesinde mükemmelleştirilmiş ve tüm önyargılardan arındırılmış sağlam bir duyu, bir eleştirmene böyle değerli bir karakter olma hakkını verir; ve bunların ortak hükümleri, her nerede ortaya çıkarlarsa, beğeni ve güzelliğin gerçek standardıdır.² (1998a, s. 147)

² Jens Kulenkampff’a göre, Hume bu eleştirmenlerin yargılarının doğruluğundan hiç kuşku duymuyordu, çünkü onların taşıması gerektiğini söylediği bu niteliklerle, onları hiçbir estetik niteliği kaçırmayacak şekilde donatmış oluyordu. Şöyle yazıyor Kulenkampff: “Eleştirmenler topluluğunun hükümleri geçerlidir

Hume, bir kişinin bu özelliklere sahip olup olmadığının başka bir büyük tartışma konusu olduğunu söyler. Açıktır ki, bu kadar ender görülen bu türden eleştirmenlerin diğerlerinden nasıl ayrılacağı; birinin bu türden bir eleştirmen olduğunun nasıl anlaşılacağı gibi bir soruya cevap vermesi oldukça zordur. Çünkü, bu bahsedilen özelliklere sahip olmayan birinin, başka birinde bu özelliklerin bulunup bulunmadığı konusunda yargıda bulunmasına olanak yoktur. Bu durum tıpkı, beğeni inceliği olmayan birinin değerlendirmeye çalıştığı nesnede bilgisine ya da deneyimine sahip olmadığı bir niteliğin var olup olmadığını anlamaya çalışmasına benzer. Bu da bir tür kısır döngü ortaya çıkarıyor gibidir; başka birinin de bu değerlendirmeyi yapmaya çalışan insanın bu niteliklere sahip olup olmadığını değerlendirmesi, bir başkasının da onunkini, sonsuza dek böyle devam eder.³ Dolayısıyla, bu sorulara cevap verebilmek için, bu türden bir döngünün önünü kesebilecek bir cevap bulmak gerekir. Hume'un cevabı bu döngüyü kırarak gibi görünmemesi bir yana, tatmin edici de değildir. Bu tür soruların bir beğeni meselesi olmadığını, yani duyguya ait sorular olmadığını söyleyen Hume, bu soruların yarattığı kuşkuyu ortadan kaldırmak için "insanların anlama yetisine sunulan diğer tartışmalı sorularda yaptığından daha fazlasını" yapamayacağını, "yaratıcılıklarının olanak verdiği en iyi argümanı sunmaları" gerektiğini, "bir yerlerde gerçek ve belirleyici bir standardın varolduğunu kabul etmeleri" (1998a, s. 148) gerektiğini söyler.⁴ Eleştirmenlerin bu niteliklere sahip olup olmadıkları sorusunu cevaplayabilmek için, insanların beğenilerinin eşit düzeyde olmadığını, bazılarının beğenilerinin diğerlerininkinden daha üstün olduğunun insanların ortak duygusu tarafından onaylandığının gösterilmesinin yeterli olacağını ileri sürer.

4. Sonuç

Hume'un ortak yargılarının beğeni standardını oluşturacağını söylediği bu eleştirmenlerin taşıması gereken özelliklere bakıldığında, hepsinin de her ne kadar beğeni inceliği öyle ya da böyle insan doğasında temelleniyor gibi görünse de, deneyim sayesinde elde edildiklerini ya da geliştirildiklerini görüyoruz. Makalenin başında da

[...] çünkü iyi eleştirmenler estetik niteliklerle ilgili olarak sahip olabileceğimiz en iyi epistemik araçlardır. Onlar tam anlamıyla kesin bir şekilde ayarlanmış dedektörlerdir." (1990, s. 97)

³ Hem Noel Carroll (1984) hem de Peter Kivy (1967), Hume'da buna benzer bir döngü olduğunu vurgularlar. Carroll'a göre, "[b]ir sanat eserinin iyi olup olmadığını keşfetmek için, iyi bir eleştirmene sor[mak]"; "iyi bir eleştirmen bulmak için" ise Hume'un bahsettiği niteliklere sahip "birini aramak" gerekir. "Birinin bu niteliklere sahip olup olmadığına karar vermek içinse" onun estetik yargılarına bakmak ve "iyi sanat eserlerini onaylamış" olup olmadığına ve onaylamaya devam edip etmediğine bakmak gerekir. "Bu bir döngüdür," der Carroll ve ekler "size hangi sanat eserlerinin iyi sanat eserleri olduğunu söyleyebilecek eleştirmenleri seçebilmek için, iyi sanat eserlerinin bilgisine sahip olmanız gerekir." (Carroll, 1984, s. 189) Carroll, aynı yerde, Kivy'nin de bir döngü iddiasında bulunduğundan bahseder. Kivy'e göre, Hume, "iyi sanatı iyi eleştirmen üzerinden, iyi eleştirmeni de iyi sanat üzerinden" tanımladığı için ortaya "kısır bir döngü" çıkar. Kivy, eğer birinin "iyi bir eleştirmenin bu niteliklere sahip olduğunu iyi sanatı onaylamasından anladığımızı" söylersek "bu durumda biz kesinlikle bir döngü içerisinde hareket ediyoruz demektir, yani: (1) iyi sanat eserleri iyi eleştirmenler tarafından onaylanmış sanat eserleridir; (2) iyi eleştirmenler [Hume'un saydığı] gerekli beş niteliğe sahip olan eleştirmenlerdir; (3) iyi sanat eserlerini onaylayanlar, bu beş gerekli niteliğe sahip olan eleştirmenlerdir." (Kivy, 1967, s. 60)

⁴ Aynı yerde, Hume, farklı düşünelere hoşgörüyle yaklaşmamız gerektiğini eklemeyi de ihmal etmez. Diğer türlü, anlama yetisi üzerinde kurulabilecek bir despotluğa kapıyı aralamış olurdu.

tartıştığım gibi, deneyimden elde edilen ya da bir şekilde deneyim tarafından şekillendirilen her şey, Hume'un tümevarım eleştirisinin gölgesi altında kalacaktır. Dolayısıyla eleştirmenin sahip olması gereken özelliklerin, ayrı ayrı ya da bir bütün olarak, beğeni standardı gibi tüm insanların beğeni yargılarının ölçüsü olacak bir şeyi oluşturma ihtimalleri yoktur. Buradaki temel açmazlardan biri, deneyci bir filozof olarak Hume'un da tümevarımcılar gibi standart ya da normal bir özne —yani tümevarımcının öznesine benzer bir özne— varsaymak zorunda kalmasıdır. İlk bakışta, tümevarımcının öznesi, gerçekliğe olduğu haliyle erişebilecek bir özne olarak karşımıza çıktığı için deneycinin öznesinden farklılaşıyor gibi görünür. Ne var ki, temelde, deneyimden hareketle beğeni standardı gibi, öznelerin ortak yargıları üzerinden kurulan bir şeye ulaşmaya çalışan deneycinin öznesi de, bu ortak olan şey her neyse, onu olduğu haliyle algılayabilecek bir öznedir. Tümevarımcıya göre, duyu ya da zihinsel düzeneği normal işleyen özneler, aynı noktadan aynı şeye baktıklarında aynı şeyi algırlar. Aynı şekilde işleyen bir zihne sahip oldukları için de aynı sonuca ulaşırlar. Ancak bunların tamamı da, her şeyin normal olarak belirlenmiş koşullar altında gerçekleşmesine bağlıdır. Hume'un karşımıza çıkardığı durumda da, eğer özneler normal durumdaysalar, değerlendirdikleri nesne hakkında ortak bir beğeni yargısına varacaklardır; örneğin, duyuları normal işliyorsa, benzer bir şekilde pratiğe dayalı bir eğitim sürecinden geçmişlerse, önyargılarından kurtulmuşlarsa, benzer ilkeleri kullanarak kıyaslama yapabiliyorlarsa vb.

Bunun dışında, bu özelliklerin hepsi de bir önyargının belirlediği ve tanımladığı şeylermiş gibi görünüyor. Beğeni inceliği denilen şeyin nasıl bir şey olduğu belli değildir. Eğer empirik olarak tespit etme olanağı ortaya çıkmamış olsaydı, Sancho'nun akrabalarının yargısı dalga konusu olmaya devam edecekti. Beğeni söz konusunda olduğunda, özellikle de zihinsel beğeni, her zaman bu türden kanıtlar bulma olanağı yoktur. Eğer şarap fıçısı, en azından deri ve demir tadı bulunduğu yargısının ortaya atıldığı ortamda bulunan insanların hiçbir şekilde haberdar olamayacağı bir ortamda ya da zamanda boşalmış olsaydı, bu yargı, onlar için, tamamıyla uydurma ya da yanlış bir yargı olarak kalacaktı. Bu nedenle, biri tutup da bir nesne ya da eserde, kendi duyularıyla ya da zihnimle farkına varmadığım bir niteliğin var olduğunu söyleseydi ve yine benim kendi başıma onaylayamayacağım türden bir kanıt sunsaydı, bunun benim için hiçbir anlamı olmazdı; bir bakıma, Menon'un paradoksunu anımsatan bir durumda bulurdum kendimi.⁵ Dolayısıyla, beğeni inceliği talebi, senin beğenin benim beğenim gibi işlesin demekten başka bir anlama gelmiyor gibi görünüyor. Hume'un önerdiği pratiğin durumu değiştirip değiştirmeyeceği de açık değildir. Pratik dediğimiz

⁵ Öğrenmenin mümkün olup olmadığının soruşturulduğu *Menon* diyalogunda, Menon karakteri, Sokrates'e, öğrenmenin mümkün olmadığını şu paradoks üzerinden göstermeye çalışır: "Hakkında hiçbir şey bilmediğin bir şeyi nasıl araştıracaksın ki Sokrates? Yani, bilmediğin şeylerden hangisini, onun ne olduğunu bilmediğin halde, önceden seçip de araştıracaksın? Ya da onunla karşılaşsan bile, onun tam da araştırdığın o bilinmeyen şey olduğunu nasıl bileceksin?" Sokrates, Menon'un bu iddiasının ne anlama geldiğini şu şekilde özetler: "Bir kişinin bildiği bir şeyi de, bilmediği bir şeyi de araştırması mümkün değildir; bildiği bir şeyi araştırıyor olamaz, çünkü o şeyi biliyordur, bu da o şeyi araştırmayı gereksiz kılar, o kişi bilmediği şeyi de araştıramaz, çünkü o kişi daha neyi araştıracağını bile bilmiyordur." (Plato, 2005, 80d-e.)

şey, belirli bir işin yapılması için uygulanabilecek —mevcut olan ya da ileride ortaya çıkma ihtimali olan— pek çok yol ve yöntem arasından sadece belirli birinin (ya da birkaçını) nasıl uygulandığına ilişkin bilgi ya da malumat ve deneyim edinmektir. Ancak, bir işi yapmanın birden fazla yolu olduğu düşünülürken, bunlardan hangisinin doğru ya da uygulanması gereken yol olduğunu belirlemenin, nesnel ya da evrensel bir ölçütü yoktur. En azından, pratiğin sadece mevcut olanla sınırlı olması bile yeterince güçlü bir itirazdır; gelecekte ortaya çıkabilecek şeylerin ise pratiğini yapamazsınız.

Önyargısız olma koşuluna gelince, böyle bir şey hiçbir insan için olanaklı değildir. İnsan dünyayla ve diğer insanlarla ilişkisini önyargılar üzerinden kurar. İçinde yaşadığı dünyayı ve insanları belirli kalıplar üzerinden algılar ve değerlendirir. Bu kalıpların en temel olanı içine doğduğumuz dildir. Dilin içindeki sözcükler ve kavramlar, dünyayı algılamak için kullandığımız en temel kalıplardır. Birden fazla dil vardır. Bazı sözcüklerin diğer dillerde tam bir karşılığı bulunabiliyor olsa da, bazı sözcüklerin tam karşılığı yoktur; hatta bazılarını diğer bir dile aktarmak olanaksızdır. Dolayısıyla, her dil farklı kalıplar üzerinden iş görür ve farklı bir dünya kurar. Dilin yanına daha birçok şey eklenebilir (kültür, toplumsal yapı, din, ideoloji, vb.), ancak dilin durumu yeterince açık bir şekilde ortaya koyduğunu düşünüyorum. Önyargısız olmanın ima ettiği şey, tüm bunların etkilerinin ötesinde bir varoluşu gerektirir. Ne var ki, özellikle de duyguların işbaşında olduğu, beğeni gibi bir konuda, bu gibi etkilerden sıyrılıp nesnelere ya da evrene sıfır noktasından bakma olanağı yoktur. Aslında, önyargılardan mutlak anlamda sıyrılmış bir insan, gerçek, yaşayan bir insan değildir; olsa olsa bir tür “Platonik İdea”dır.

Sağduyu konusuna gelince, eğer önyargılar gerçekten yukarıda açıklamaya çalıştığım gibi, çok temel bir düzeyde işliyor ve genel olarak insan varoluşunu belirliyorlarsa, bu durumda, sağduyunun bu belirlemeden muaf kalma olasılığı yok demektir. Sağduyu dediğimiz şey, bir anlamda, değişebilen ve şekillendirilebilen bir şeydir. Bu durumu, Thomas Kuhn, *Kopernik Devrimi* (2007) kitabında çok açık bir şekilde ortaya koyar. Dünya’nın döndüğü düşüncesi sağduyuya terstir. Sağduyumuz bize, Dünya dönüyor olsaydı üzerinde bulunan ve sabit olmayan şeylerin savrulacağını ya da onunla temas halinde olmayan şeylerin, Dünya dönmeye devam ettikçe, geride kalacağını söyler. “Bu etkilerin hiçbirini görmediğimize göre,” der Kuhn, “Dünya devinimsizdir. Gözlem ve sağduyu bunu kanıtlamak adına birlik olurlar.” (2007, s. 87) Ancak, sağduyu eğitildiğinde, gözlem ile sağduyu arasındaki bu birlik bozulur ve sağduyuya ilk başta ters gelen şey, bu eğitim sonrasında doğru görünmeye başlar. Şöyle yazar Kuhn: “Küçüklüklerinde öğretmenlerinin, ailelerinin ve metinlerin egemenliği altında çocuklar, Dünya’nın gerçekten bir gezegen olduğuna ve devindiğine inandırılır; sağduyuları yeni baştan eğitilir ve böylece günlük deneyimden gelen kanıtların etkisi azalır.” (2007, s. 88) Sağduyunun böylesine şekillendirilebilir ve değiştirilebilir olması, onun Hume’un sandığı kadar güvenilir bir şey olmadığını gösterir. Aslına bakılırsa, sağduyu dediğimiz şeyin de bir tür önyargı olduğunu söyleyebiliriz; olası tüm düşünme ve kavrayış biçimlerinden birini, elde onun doğruluğunu kesin bir şekilde ortaya koyacak bir kanıt olmaksızın, seçip tüm düşünce ve yargılarımızın olası tek yargıcı haline getiriyor ve bunun adına da sağduyu diyoruz.

Sonuç olarak, Hume'un beğeni standardıyla ilgili tartışması, en başta kendi tümevarım eleştirisiyle çelişmesi, sonrasında da, beğeni standardını, her biri ayrı ayrı tartışma konusu olabilecek, birtakım özelliklere sahip olan eleştirmenlerin ortak yargılarına bağlaması nedeniyle, sorunlu bir tartışmadır. Beğeni standardını, bir grup özel niteliklere sahip olan eleştirmenlerin ortak yargısına bağlaması bir tür tümevarıma başvurusu anlamına gelir. Bu niteliklerin gerçekten herhangi bir insanda bulunup bulunmadığını kesin bir şekilde tespit etmekle ilgili sorunları bir kenara bırakırsak, bu niteliklere sahip olan eleştirmenlerin bir sanat eseriyle ilgili yargılarına bakılarak, yargıların ortak olduğu durumda buradan beğeni standardı çıkarılıyor. Benzer şekilde tümevarımda da, kabaca ifade edecek olursak, bir olguya, nesneye vb. ilişkin gözlem önermeleri sıralanır; bu gözlem önermelerinde karşımıza çıkan ortak özelliği o gözlemlenen şey her neyse onun tüm örneklerinin bu özelliğe sahip olduğu yargısına ulaşıyoruz. Halbuki Hume'a göre, tümevarımsal akıl yürütme ile kesin bir sonuca ulaşma olanağı yoktur. Diğer taraftan, Hume beğeni standardını insan doğasına bağlıyor gibi görünmektedir; beğeniye nesnede bulunan niteliklerle insanın içsel yapısı arasındaki bir uyum üzerinden kurar. Bu uyumun, beğenin standardını oluşturacak şekilde ortaya çıkabilmesi için çeşitli koşullar öne sürer. Bununla birlikte, elinde, ne insanın gerçekten, kendi kafasında kurduğu gibi, bir doğası olduğuna, ne gerçekten böyle bir uyumun var olduğuna, ne de öne sürdüğü koşulların gerçekten her insanın ulaşma ihtimali olan bağımsız koşullar olduğuna ilişkin kendi deneyiminin ona verdiğinden başka kanıt var. Makalenin başında yapmış olduğum alıntıda kendisinin de ifade ettiği gibi, "her olgu durumunun karşısı yine de mümkündür, çünkü bu hiçbir şekilde bir çelişki içermez ve zihin tarafından, sanki gerçekliğe çok uygunlarmışçasına, aynı kolaylık ve açıklıkla kavranırlar." (Hume, 2007, s. 18) Bu da, öyle ya da böyle, kendisinin ortaya koymaya çalıştığı beğeni standardının standardının da Hume'un kendisi olduğunu ima eder.

KAYNAKÇA

Carroll, N. (1984). Hume's Standart of Taste. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* (43) 2, 181-194.

Hume, D. (1998a). Of the Standart of Taste. Stephen Copley & Andrew Edgar (ed.), *Selected Essays* içinde (ss. 133-154) New York: Oxford University Press.

Hume, D. (1998b). The Sceptic. Stephen Copley & Andrew Edgar (ed.), *Selected Essays* içinde (ss. 95-113) New York: Oxford University Press.

Hume, D. (2007). *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Peter Millican (ed.), New York: Oxford University Press, 2007.

Kivy, P. (1967). Hume's Standart of Taste: Breaking the Circle. *The British Journal of Aesthetics* (7) 1, 57-66.

Kuhn, T. S. (2007) *Kopernik Devrimi: Batı Düşüncesinin Gelişiminde Gezegen Astronomisi*. (H. Turan, D. Bayrak & S. K. Çelik, çev.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kulenkampff, J. (1990). The Objectivity of Taste: Hume and Kant. *Nous* (24) 1, 93-110.

Plato. (2005) *Meno and Other Dialogues*. (Robin Waterfield, çev.) içinde (ss. 97-143) New York: Oxford University Press.